

השקפותיה החברתיות של גולדה בנושא העלייה ההמונית

בתקופה שלאחר הקמת המדינה לא היתה כל תשתית לקליטה המונית. בחוד-
שים שקדמו להכרזת העצמאות, הופנו כמעט כל המשאבים המעטים למימון
ניהולה של המלחמה ולבטחון. לא נעשו כמעט הכנות לקליטה, "תכניות
מגירה" של ממש לא הוכנו, מה גם שלא היו נתונים לעריכת תחזיות ביחס
להיקף העלייה ומקורותיה. האפשרויות לקלוט מהגרים בשני בתי-העולים
הספיקו לצרכים במציאות של עלייה המגיעה בקצב איטי. גם מנגנון מתאים
לטיפול בעולים לא היה בנמצא. מאידך גיסא, קברניטי המדינה ראו עצמם
מחויבים לדאוג לצרכים הקיומיים של כל עולה המגיע לארץ. לכן, כאשר
הגיעו רבבות העולים בשנה הראשונה לקיומה של המדינה, תוך כדי הקר-
בות, ומאתיים אלף תושבים נוספו לוותיקים, היה צפוי זעזוע או רעידת
אדמה. אלו לא התרחשו, בראש וראשונה משום ש"התגלו" שני פתרונות
מידיים, שאי-אפשר היה לשערם: הבריטים הותירו מחנות צבא ריקים;
בתים רבים ננטשו על-ידי הערבים בערים.

חשוב להדגיש, כי גם בהעדר תכנון של ממש, בכל הקשור להיקף הבנייה
המיועדת להמוני העולים הצפויים, היה קיים עיקרון מנחה ברור: ההכרה
בפיוור האוכלוסייה. מאז ראשיתו של המפעל הציוני, נתפשה מטרה זו
כמרכזית ומשולבת ביעדים החיוניים האחרים של בניין הארץ: עבודת אדמה
ויישוב שטחים שוממים כאשר הבנייה החדשה משמשת מנוף לפיוור האוכ-
לוסייה.

רעיון זה עלה בדברי גולדה, בהרצאה שנשאה בפני צוות הפקידות הממשל-
תית: "כשבאה העלייה הגדולה, לא היינו מוכנים עם תכניות ביד. מבחינה
כלכלית משקית קיבלנו עיקרון אחד יסודי והוא, שהעלייה צריכה להתפור
בכל חלקי הארץ ושאיי-אפשר להכניס המוני עולים דיוקא לערים הגדולות
ולראות בכך קליטת עלייה ובניין הארץ."⁴⁰

1. גולדה והוויכוח על עלייה חופשית
בשנות העלייה ההמונית

בפורומים סגורים שונים של המוסד לתיאום, הנהלת הסוכנות, הממשלה והנהגת מפא"י התנהלו ויכוחים בלתי פוסקים על האפשרות של הטלת הגבלות על העלייה ההמונית בשל המצוקה שבה נתונה המדינה הצעירה. עמדת גולדה מאיר היתה נחרצת ובלתי מתפשרת: יש להמשיך בכל מחיר את קצב העלייה ולעודד כל יהודי לבוא. היא תמכה ללא סייג בבן-גוריון, והודההתה עם דעותיו. בכך היתה עמדתה שונה מאלו של חבריה להנהגה שמילאו תפקידים מרכזיים בתחום הקליטה, ובמיוחד א. קפלן, ל. אשכול וג. יוספטל. אלה השמיעו נימוקים בזכות הגבלת העלייה לפני שתהיה התמוטטות כללית. בהיותה אישיות ריאליסטית ומעשית ראתה גולדה כמותם את הקשיים, ועם זאת לא התרופפה עוצמת אמונתה בחיוניות העלייה ההמונית, כפי שהתבטאה בכנסת ב־1950: "הממשלה קיבלה על עצמה את העול הזה ראשית כל, מפני שהיא חושבת שהמדינה הזאת נוצרה, קיימת ותתקיים רק בזכות זה שאנו יכולים לפתוח את שערי הארץ לעולים בהמוניהם ובשביל זה הכל כדאי, הכל".⁴¹

בשנת 1953, כשהעלייה כמעט פסקה לחלוטין, התייחסה גולדה מאיר לוויכוח שנערך בשנים הקודמות בדבר עלייה חופשית או סלקטיווית, וציינה כי למרות התנאים הקשים ששררו במדינה שזה עתה קמה "היתה זו חכמה גדולה לאפשר לכמה שאפשר יותר יהודים להגיע לישראל בזמן קצר ביותר". ייתכן, הוסיפה גולדה, שקליטת העלייה ההמונית עמדה בניגוד ליכולת המשקית ולהגיון שעל פיהם המדינה טיפלה בקליטת עלייה ובאבטלה. "ידענו, בחוש בריא, שהבעיה היא להכניס לארץ ככל האפשר יותר יהודים; והלואי והיינו עומדים כעת, אפילו בתוך מצב קשה זה של חוסר עבודה, בפני אפשרות להכניס עוד פעם מונוני עולים לארץ".⁴²

עם זאת, כאשר במחצית השנייה של 1954 דנו במוסד לתיאום בהתחדשות העלייה מצפון-אפריקה, היא התבטאה אחרת מאשר בסיפא של דבריה שנה קודם. בדיון זה חזרו להחלטות על סלקציה שהתקבלו בסוף 1951 ואף החמירו אותן. בין השאר הוחלט ב־26 ביולי 1954: "אין להעלות משפחות אשר לדעת חוליות המיון אינן מתאימות או אינן מסכימות להתיישבות חקלאית או לעבודה באזורי פיתוח".⁴³ כן הוחמרו במידה ניכרת הזראות בדבר ההקפדה על מניעת עלייתם של חולים.

באותו דיון הדגישה גולדה מאיר בין השאר את הצורך בעלייתם של אנשים צעירים ובריאים, וציינה כי "אפשר להעלות גם אותם (הכוונה

ליהודי טונים ומרוקו) לפי חוקי הסלקציה בתנאי שהאנשים בוועדות המיון המטפלים בכך, יודיעו להם מראש שאין להם מקום בערים והם הולכים ישר מהגמל לכפר. אם הם מסכימים - יורשו לעלות, אם לא - שישארו שם. אני הייתי מציעה שצריך אפילו לקבל התחייבות בכתב שהם ילכו להתחייבות ולא לערים... (הדגשתי - ד.ג.) אני מוכנה לומר, בכל האכזריות, אם נניח שישנו יהודי זקן ועיוור וצריך להפקיר אותו, אבל על-ידו ישנו ילד בגיל שבע או שמונה בריא, או שיש לו מחלה שאפשר לרפא אותו, מדוע נפקיר גם אותו? יש לעשות כל מאמץ כדי להציל את הדור הצעיר".⁴⁴

כיצד להסביר את התפנית שתלה בהשקפתה של גולדה מאיר, שהיתה כה עקבית במלחמתה על עלייה חופשית עד 1954, ומדוע שינתה את דעתה והתאימה עצמה לגישה שהיתה מקובלת על המנהיגות. יש מקום להעלות שאלה זו, בעיקר מכיוון שבאותה תקופה היה המצב הכלכלי בארץ טוב בהרבה מאשר בשנים הקודמות. יתר על-כן, הדין נערך לאחר שלוש שנים (1952-1954) של שפל ממושך בעלייה אשר הדאיג את ההנהגה הלאומית. ייתכן שההנהגה טרם הבחינה בשיפור הכלכלי הריאלי שחל בשנת 1954, בעיקר משום העדר נתונים מסכמים. באותו זמן התגוררו עדיין כמאה אלף עולים במעברות, וגם מחוצה להן סבלו עולים לא מעטים מתנאי מצוקה. נוסף לכך, האבטלה אמנם פחתה, אך עדיין העיקה על אלפים רבים. כמדומני, שהטראומה של העלייה ההמונית ותוצאותיה החמורות בשנים 1949-1951 טרם חלפה, והאחראים לקליטה חששו מחידוש הקשיים ומחזרה למצב הקודם.⁴⁵

2. סוציאליזם והחברה הישראלית

גולדה מאיר כמו לוי אשכול ומנהיגים אחרים של מפא"י, חזרה בשנת העצמאות הראשונה למדינת ישראל על הסיסמה "סוציאליזם בימינו", כביטוי לאמונתה באפשרות להגשים הלכה למעשה את האידיאלים הסוציאליסטיים במדינה הצעירה. באיזה מובן ראתה את עצמה סוציאליסטית, ומה היו השקפותיה בשאלות של שוויון, צדק חברתי, ומידת אחריותן של החברה והמדינה כלפי האזרחים וביחס למידת מעורבותה של המדינה במשק הכלכלי?

גולדה לא גיבשה מעולם השקפת עולם חברתית מגוססת בקפידה, מאורגנת בראשי פרקים ודוגמטית. מטבעה לא נמנתה עם המנהיגים הוגי הדעות והמחקר שמצאו עניין בתיאוריות וכן לא שיקעה עצמה אף פעם בעיון או בלימוד שיטתי של תורות חברתיות. השכלתה הכללית הפורמלית,

כבוגרת בית-מדרש למורים (קולג') במילווקי, לא העניקה לה כלים ורקע מתאימים לגיבוש השקפת עולם סוציאליסטית, המבוססת על ידע מעמיק בכתבי אבות תנועת הפועלים הכללית והיהודית. היא גם לא ניסתה מעולם להתמודד עם בעיות מופשטות החורגות מתחום חיי המעשה, וריכזה את מאמציה בעשייה ריאלית, ובתחומיה מיצתה את כישוריה. האמביציה שלה היתה להשפיע על מהלך המאורעות שהיתה שותפת לניהולם. בתחום היצירה הרוחנית היתה מוכנה לקלוט מאחרים. מעולם לא היו לה יומרות של מורת הלכה או של שותפה בעיצוב אידיאולוגיה כלשהי.

עם זאת, היתה לה השקפת עולם חברתית משלה, מוצקה וברורה, ולזאת נשארה נאמנה מנערותה ועד לשלבים האחרונים של פעילותה הציבורית. השקפתה התבססה, על נסיון חיים ועל לימוד ישיר מפיהם של משכילים ומבוגרים ממנה.

את תפישת הסוציאליזם במובנה העממי והבסיסי ביותר ינקה מבית הוריה בארצות-הברית. משפחה עמלה וקשת-יום, כמו רוב המהגרים היהודים שהגיעו מרוסיה בראשית המאה העשרים. מגיל צעיר השתתפה בפעילות מפלגת פועלי-ציון, שהיתה אז מפלגה סוציאליסטית-מרקסיסטית רדיקלית למדי. אחותה הבכירה שיינה, שהיתה פעילה באותם חוגים, השפיעה עליה. מאז שהזדהתה עם עקרונות היסוד של הציונות הסוציאליסטית נוסח פועלי-ציון, ואחר-כך – נוסח אחדות-העבודה ההיסטורית, דבקה בהם ללא ערעור או הסתייגות. היתה זו אחת מהתכונות הבולטות האופייניות לגולדה מאיר. כאשר האמינה באמת מסוימת, נשארה נאמנה לה ללא סייג, בלי להתלבט בהיבטים נוספים, בלי לחפש חולשות וסתירות פנימיות. התלבטות אינטלקטואלית לא איפיינה אותה בכל שקשור לאמונתה הבסיסית.

איתרע מזלה של גולדה והיא זכתה ללמוד ישירות, באופן לא פורמלי, מאישים חושבים ומלומדים. בהיותה פעילה צעירה בנוער פועלי-ציון בארצות-הברית, נפגשה עם שניים מראשי התנועה, ברוך צוקרמן ותיים גרינברג ולמדה מהם. היה לה כשרון מיוחד להקשיב לדברי בני-שיחה, בצורה שעוררה את אמונם ורצונם להקדיש לה מזמנם. שיחות אלו היו מעין תחליף לידע הנרכש ממקורות אחרים. היא השכילה לקלוט ולהטמיע את הדברים ששמעה, ולעשות בהם שימוש מועיל.

כאשר עלתה לארץ והתחילה בפעילותה בהסתדרות, הירבתה להיפגש עם דוד רמז, ולמן שור, משה בילינסון וברל כצנלסון – כולם ממנהיגי הבול-טים של תנועת העבודה. אלה הכירו בפוטנציאל המנהיגותי שלה, ולכן תרמו לה מנסיונם הציבורי, מחכמתם ומידיעותיהם.

גולדה מאיר לא הירבתה בכתיבה, ולא ניסחה בכתב את השקפותיה החברתיות כמשנה סדורה, אך ניתן לסכמן על סמך נאומים, הרצאות, שיחות והמאמרים שכתבה:

1. חברה צודקת, היא חברה ללא מעמדות ו/או ניצול אדם בידי אדם.
2. המשק צריך להיות מתוכנן ומודרך על-ידי הממשלה על מנת להבטיח את האינטרס הכללי של המדינה. אין מקום ל"כלכלה חופשית".
3. על המדינה מוטלת האחריות לתחיקה סוציאלית מתקדמת, המשחררת את כל אזרחיה מהחשש למצוקה קיומית-חומרית.
4. על המדינה להבטיח תעסוקה לכל דורש, וכל אדם חייב מצדו לתרום את חלקו בעבודה.

5. קיים קשר ישיר והדדי בין רווחת הפועל לביטוס הכלכלי של המדינה. "אני שוללת את האפשרות הדמיונית והמשלה הזאת – שיכול להיות טוב לפועל בארץ או לציבור הפועלים בארץ בזמן שרע למדינה. לא יכול להיות כאן אי קטן שלו יהיה טוב בעוד שלמדינה כולה רע".⁴⁶

השקפותיה של גולדה התבססו, כאמור, על התפישה לפיה מערכת היחסים בין הפרט-האזרח למדינה היא הדדית, כאשר הזכויות והחובות של הפרט והכלל מוגדרות בבירור. בעקרונות אלו ניכרת השפעת הרעיונות החברתיים שנתשפה אליהם בנעוריה בארצות-הברית. השקפותיה החברתיות באו לידי ביטוי מובהק בתמיכתה הבלתי מסויגת במדיניות הצנע והקיצוב, מתוך ראיית תפקיד המדינה לדאוג לצרכים הקיומיים של כל האזרחים, ובכך ראתה הישג חברתי גדול, חרף הביקורת שנמתחה על מדיניות זו: "כל דבריהם (של המקטרגים) נתברו. התאמת דבר אחד: שעל-ידי הקיצוב במזון הצלחנו להביא לידי-כך, שכל אדם בישוב קיבל חינוך את המינימום שהמדינה במצבה יכולה לתת".⁴⁷

מכל העקרונות הנ"ל, ייתסה גולדה מאיר משקל מיוחד לעבודה כזכות וכחובה. העולה החברתית הגדולה ביותר בעיניה היתה האבטלה, והיא ראתה בה אסון אישי למובטלים כפרטים, וביטוי לחולשה או לכשלון של משטר כלכלי שאינו מסוגל לפתור בעיה זו. רגישותה לתופעת האבטלה היתה חריפה, מאז נתקלה בה כילדה בארצות-הברית, ואחר-כך בנסיגה הציבורי הראשון במשרד לעבודות ציבוריות ובניין בתל-אביב, ובעת שמילאה תפקידים שונים בהסתדרות. היא לא היתה מסוגלת לגלות הבנה או סלחנות כלפי אנשים הבוחרים מרצונם שלא לעבוד, וטענה כי אלה פרוזטים, שעל החברה להוקיע אותם. גישה זו נבעה מההשקפה כי לערך העבודה חשיבות העולה על פונקציה הכרחית במובן הכלכלי. העבודה במהותה – עיקרה כמרכיב חיוני ומסורי של חיי האדם, הוויתו ומחויבותו כלפי החברה.

גולדה היתה שותפה להשקפה המקובלת על ותיקי תנועת העבודה, שסרבו להזדהות עם ערכים של קבוצות חלשות בחברה, שהנורמות שלהן שונות מאלו של החברה החלוצית ששימשה להם כמודל התייחסות. "ההוויה החלוצית, שהתפרשה בתנועת העבודה כחוד החנית של תהליך התקומה הלאומית, ויצירת חברת עתיד אידיאלית כאחד, הובילה לעמדה, הגובלת בהפחתה מחשיבות האוכלוסיות שעתידות היו להיות את מוקדי המצוקה בחברה הישראלית: דרי שכונות העוני ומשפחות מרובות הילדים ומעוטות השכלה".⁴⁸ באותו עניין ציין גם א. דורון, כי התפישה הפוליטית של קובעי המדיניות החברתית באותה תקופה, נשארה כפי שהיתה בתקופת הישוב, כלומר, ההזדקקות לסעד היא בעיית הסתגלות אישית של בני קבוצות חריגות ושוליות באוכלוסייה. באלו יש לטפל באמצעים המסורתיים של טיפול סוציאלי אישי, ואין לפעול בכיוון של הסדרים חברתיים אשר מחייבים התייחסות רחבה ומקיפה יותר.⁴⁹ קנה המידה העיקרי של גולדה מאיר להערכת קבוצת עולים זו או אחרת, היתה הנכונות של אותה קבוצה להסתגל לנורמות המקובלות, לעבודה קשה ואחריות הפרט לגורלו.

האם לרקע האמריקני שלה, היתה השפעה על דעותיה החברתיות? דומני כי לפחות בתחום אחד, ניתן לקבוע זאת, – בתחום השקפתה על מידת אחריותו של הפרט לגורלו. אמנם, באמצעות מערכת תחיקה מתאימה, המדינה אחראית ליצור מסגרות של הגנה מסוימת על אזרחיה, ולהבטיח שירותים חיוניים כגון קורת גג, בריאות ותעסוקה. יחד עם זאת, מוטלת על הפרט היוזמה והאחריות להתקדמותו המקצועית, האישית והחברתית על-ידי עבודה פרודוקטיבית ומאמץ בלתי נלאה. אם היה נושא מעורר התנגדות במערכת הנורמות של גולדה מאיר – היה זה אדם שהאוריינטציה שלו מסתכמת במונח "מגיע לי", שעיקרו אך ורק לקבל מהחברה בלי לדרוש ולתרום. תפישת התפקיד של עובדים סוציאליים כמי שתפקידם לגונן על החלשים בחברה, עוררה אצלה התנגדות, ובכמה הזדמנויות התבטאה בחריפות כי בארץ אין צורך בעובדים סוציאליים. על-פי עדותה של הגב' זינה הרמן, לא רחשה גולדה סימפטיה כלפי החלשים, כמו כלפי המובטלים בעל-כרחם.⁵⁰ בשלושה נושאים חשובים, היתה עמדת גולדה מאיר מנוגדת לרוח האמריקנית:

★ היא לא העריצה את הקידמה הטכנולוגית ולא ראתה בה חזות הכל. היא לא שאפה לראות את ישראל כמרכז של תעשיות מתוחכמות, ושגשוג כלכלי לא נזכרו אצלה כיעד נכסף.

★ תרבות הצריכה הראוותנית האמריקנית היתה זרה לה. הצבירה של

מירב הנכסים החומריים וצריכת הראווה - גראו לה מנוגדים להשקפת עולמה ולצרכי החברה בישראל. את הרווחה לא ראתה במושגים של שפע, אלא של סיפוק צרכי הכלל, ברמה צנועה בהשוואה ל"אורח החיים האמריקני". מה גם שבארצות-הברית היתה עדה לניגוד בין העשירים לעניים הסרי הכל.

בחייה האישיים הוכיחה איפוק רב, מיעטה להשתמש במוצרי מותרות, ולא ראתה בכך "קורבן", אלא צורת חיים העדיפה על פני בזבז, וההולמת חברה שנבחרה נקראים לנהוג בצניעות בחיי היומיום שלהם. היא העריכה את צורת הארגון הקואופרטיבית, המבטאת עקרונות של שיתוף פעולה ועזרה הדדית.

לא מצאתי בדבריה הערצה למשטר חברתי כלשהו. היא היתה ביקורתית מאוד כלפי הקומוניזם נוסח ברית-המועצות או "הדמוקרטיה העממית", אך גם לא גילתה הערכה מיוחדת לסוציאליזם נוסח ארצות המערב. לעומת זאת, דיברה בגאווה רבה על הישגי "ארץ-ישראל העובדת", ובמיוחד על הקיבוצים. בהזדמנויות רבות הכריזה, כי היא רואה את ההישגים של תנועת העבודה בארץ כעדיפים על אלה של ארצות אחרות, במזרח ובמערב, והדגיגה את מקוריותם ואת איתנותם בדוגמות מחו"ל. "אנחנו האמנו בסוציאליזם שלנו, מקורי, מתאים לעם שרוצה לבנות מולדת ובתוך זה גם להקים חברה חדשה, וידענו כי אין תנועה סוציאליסטית בעולם שמגשימה את הסוציאליזם אפילו במידה קטנטונת בהשוואה למה שאנחנו עשינו. ולא הרגשנו את עצמנו נחותי דרגה בפני מפלגות סוציאליסטיות גדולות." ¹ לכן, כאשר אמרה "סוציאליזם בימינו" ב-1949, לא התייחסה למשטר הקיים במדינה מסוימת, המשמש דוגמה שיש לאמצה, אלא התכוונה לחברה צודקת ומתקדמת, ללא פערים חברתיים חריפים, שכל אזרחיה נהנים מרמת חיים הוגנת, לאו דווקא גבוהה.

לא ברור מדוע חדלה להשמיע את הביטוי "סוציאליזם בימינו" החל משנת 1950. יש לציין, כי גם אשכול ואחרים לא חזרו מאז על סיסמה זו. ניתן להעלות שלוש השערות לכך:

1. הקשיים הכלכליים בארץ הוכיחו עד כמה רבים המכשולים בדרך להגשמה מהירה של אידיאלים חברתיים נוסח הסוציאליזם.
2. המסקנה כי ההון הפרטי, בעיקר זה שמצפים לבואו מחו"ל, ממלא תפקיד מכריע בכלכלת ישראל מכפי שרצו להודות תחילה, ואין להרתיעו בסיסמאות מסוג זה (כפי שטענו מתנגדי מפא"י מימין).
3. המתוחות והאיבה בין מפא"י ומפ"ם באותן שנים, כאשר מפ"ם הגדירה את עצמה כמפלגה הסוציאליסטית האמיתית בישראל.

עם זאת, גולדה מאיר המשיכה לשאת בגאווה את הדגל של מאמינה בסוציאליזם דמוקרטי, קיימה קשרים הדוקים עם סוציאליסטים ברחבי העולם, והשתתפה בכנסים סוציאליסטים בין-לאומיים. השאיפה לראות בישראל מדינה מתקדמת מבחינת הצדק ההברתי, הפותרת בהדרגה את שאלות המצוקה של כל השכבות החלשות, ותיקים ועולים חדשים – הדריכה אותה ללא לאות והנחתה את מדיניותה כשרת העבודה.

3. ישראל השנייה *

החל משנת 1950 שניים מראשי מפא"י יצאו והעלו לעתים קרובות, את הביטוי "ישראל השנייה", כמסמל סכנה מוחשית וחמורה, שיש לעשות הכל כדי להתמודד אתה: בן-גוריון וגולדה מאיר. בדומה לנושאים מכריעים אחרים שעלו על סדר היום הציבורי – מצא בן-גוריון בגולדה מאיר תומכת עקבית, והתבטאויותיהם היו קרובות ברוחן. בשלב מוקדם הביגו שניהם את המתרחש בארץ מבחינה חברתית, וראו נכונה את הסכנה המתהווה, בלי שהיו להם כלים ונתונים מדויקים יותר מתחום מדעי החברה.

דברי גולדה בנושא "ישראל השנייה" משולבים בהשקפותיה החברתיות הכלליות (ראה לעיל). כמו שבאה במגע הדוק ורציף עם העולים, והירבתה לסיר במקומותיהם, להיפגש ולשוחח עמם, כך נהגה גם בשנות השלושים והארבעים – הכירה את המציאות, ולא נזקקה לתיוכם של עוזרים וכותבי דוח"ות. הפער בין המוני העולים במחנות ובמעברות לבין הישוב הוותיק, המסודר והשבע, קומם אותה מוסרית, ועורר בה חששות עמוקים ביחס לעתיד הצפוי לחברה המתהווה. לא היה בעיניה איום יותר חמור מאשר היווצרות שתי חברות (או שני "עמים", כפי שנהגה לומר) מגופרות אחת לשנייה. "מה הדרך בה אנו חושבים ללכת? המציאות הנוצרת בארץ, המציאות, אשר כבר נוצרה בה, נגיד זאת בכל גילוי הלב, היא מציאות של שני עמים גפרדים, בקרב היהודים של מדינת ישראל. ישנו העם האחד, נקרא לו העם הוותיק, ויש עם, אשר נקרא לו העולים החדשים – ותהום רובצת בין שני העמים האלה. תהום! ואין לגשר על פני התהום הזאת בכוח עבודה סוציאלית בלבד – לו גם טובה, נאמנה ומסורה."⁵²

* אולי יש מן הסמליות בכך כי את מקום הסיסמה "סוציאליזם בימינו" משנת 1949 תפס היעד של חיטול הפערים בין הישוב הוותיק ובין "ישראל השנייה". היה בכך ביטוי מילולי להתפכחות מאשליה שמקורה בציפייה מוגזמת, ומעבר לראיית המציאות הקשה כמות שהיא.

משימתו העיקרית של משרד העבודה באותן שנים, לדברי יצחק עילם, היתה לדאוג ל"נמנים עם ישראל השנייה"⁵³. בהקשר זה, מתחה גולדה מאיר ביקורת נוקבת על הישוב הוותיק, שאינו עושה די כדי לתרום את חלקו למאמץ הלאומי. היא השמיעה את ההתבטאויות הידועות על "אוהבים את העלייה ולא את העולה... הסיסמה צריכה להיות לא להסתפק בקליטת העלייה כי אם לטפל בקליטת העולה. קל בהרבה לדבר בצורה מופשטת על קליטת חמש מאות אלף עולים, מלקלוט קליטה ממשית עולה אחד"⁵⁴.

למרות שגם בידיה לא נמצאו נתונים בדוקים, היתה גולדה מאיר חברת הממשלה הראשונה אשר הדגישה מתוך אינטואיציה, כי הישוב הוותיק העלה את רמת חייו בזכות העלייה ההמונית, בניגוד לדעה שרווחה אז. "כל אחד כאלה שהיו בארץ במאי 1948, מצבו הוא פי כמה יותר טוב היום. ואל יעשו לי חשבונות על הורדת רמת החיים ועל קשיים"⁵⁵.

כבר בשלב מוקדם, ביולי 1950, התבטאה גולדה מאיר בחריפות בנושא "ישראל השנייה" באוני באי כנס של ועדי עובדים. את רוב דבריה הקדישה לשאלת היחס בין ותיקים וחדשים. בחרתי להביא כמה קטעים, החושפים את דעותיה בצורה ברורה במיוחד ואשר נכללו בהם דברים שלא נעמו למאזיניה.

באותו כינוס שנערך ביולי 1950, טענה כי המטרה איננה חומרנית והשגת "פריג'דרים", מכונות כביסה, מכונות וכו', אלא "באיזו דרך תגיע המשפחה התימנית לקורת גג ולמינימום הנחוץ לקיומה". בשלב מוקדם מיקדה גולדה את דבריה בנושאים של פער חברתי ובעייתיות הקליטה החברתית של העולים, ובררה אם יש קשר כלשהו בין הדיבורים על עלייה לבין המעשים למען העלייה והטיפול בעולה. "העלייה הוא סעיף בפרוגרמה של כל אחד ואחד מאתנו. כל אחד ממנו יודעו, אם יוגד לו, כי הוא נגד עלייה."⁵⁶

בהמשך ציינה גולדה את חשיבות העלייה ההמונית לביסוס המדינה כמו גם את מחויבותה של המדינה, על-פי השקפתה, להעניק רמת חיים נאותה לאזרחיה: "מדינה יהודית שתדאג לרמת חיים בלי עלייה יהודית גדולה, בלתי מוגבלת, אני מודה ומתוודה בפומבי: לי היא לא נחוצה". היא הדגישה כי "שערי המדינה הזאת יהיו פתוחים בלי כל הגבלה", קראה להימנע מיצירת שני עמים, בהתקפה בחריפות את אפליית העולים החדשים. היא יצאה נגד דרישות הוותיקים שפוגו "העם המיוחס היושב בארץ", לתוצרת מיוחדת וטובה יותר, בעוד המדינה חייבת להבטיח את הסידורים המינימליים לעולים. "כיום חומר הגלם המיובא לייצור זה הוא על חשבונה הישיר של משפחת התימנים, או משפחת העיראקים, שהם לנו הנושאים לנאומים בעלים, למאמר

רים, לשירים ולוויכוחים בין־מפלגתיים. העולה התימני והעיראקי הזה רצוי וחשוב לנו לכל דבר, פרט לאחד: שיהא מקבל את חלקו הנכון בדולרים הנתרמים למענו.⁵⁷

גולדה כרכה את נושא "ישראל השנייה" עם הביקורת שלה על עליית רמת החיים של הישוב הוותיק על חשבון העולים החדשים. היא התקיפה את אי־המוסריות של הישוב הוותיק המנצל את כספי התרומות לצורך העלאת רמת חייו. "לשם מי נתרם הכסף הזה? בשם מי דרשנוהו? כלום לא הכרזנו תמיד בגאווה: לא לנו, כי אם ליהודי העולה, התימני העיראקי, אתם מושיטים ואתם חייבים להושיט, את ידכם בדיוק כמונו! כדאגה לו עליכם לקבל על עצמכם חלק מכריע!" בהמשך דבריה ציינה כי בפועל יהדות התפוצות תורמת להעלאת רמת החיים של הוותיקים. "מדוע זה נחוץ לנו יותר? מי החליט על כך? אנחנו החלטנו."⁵⁸

כבר בשנת 1950, כשנה לאחר שהחלה לפעול כשרת העבודה, התריעה גולדה נגד מבנה המשק הכלכלי הלא־פרודוקטיווי, שהצריכה והיבוא בו גבוהים. היא קראה לביסוס משק יצרני ומייצא אשר יובילו לעצמאות כלכלית: "חברים! השאלה היא פשוטה לגמרי: איך אנחנו, העם הוותיק בארץ, נעבור לקיום עצמי? איך ניצור כך, שנוכל למכור גם בחוץ – ונשיג דולרים, כדי לקנות את הנחוץ לנו?... לו לפחות היינו שוקלים, כנגד חלק הגון מהדולרים, אשר אנחנו אוכלים, גם דולרים, המתקבלים תמורת תוצרת־תנו – כי אז אחרת היתה התמונה. אבל אנחנו בעבודתנו אנו איננו מכניסים דולרים למדינה כלל וכלל."⁵⁹

גולדה מעולם לא התימרה להופיע ככלכלנית. יחד עם זאת, היתה משוכנעת כי משק כלכלי בריא חייב להגביר את הייצור וליצא תוצרת, וכי לא ייתכן ביסוס כלכלי על סמך תרומות המיועדות לקליטת העולים. מציבור הפועלים כמו גם מבעלי המפעלים ונותני העבודה, דרשה גולדה מחויבות מוסרית, מעשית ואחריות חברתית כלפי העולים.

דבקותה של גולדה במעשה וסלידתה מדיבורים ונאומים המחפים על אי־עשייה ואי־מחויבות, איפיינו את פעולותיה בעקביות והחלטיות. היא לא היססה להביע את עמדתה בכנסת ובמוסדות ההסתדרות ומפא"י. "ידעתי כיצד חברים מהוותיקים שלנו היו זהירים בדברם על עניינים עקרוניים, מלשאת על שפתם מלה מיותרת, מלהגיד יותר מאשר ניתן להגשים למעשה, כי בראשית כל ומעל לכל עמדה – ההגשמה. כדאי לנו לחזור לימי בראשית."⁶⁰ עמדתה של גולדה בשאלת היחסים הבין־עדתיים היתה תקיפה ולא מתפשרת. יש לעשות הכל כדי למנוע ליבוי יצרם. במיוחד הזהירה מפני ההזדקקות לנושא העדתי בהתחשבות המפלגתית, ומפני הטענה כאילו קיימת

קליטת עלייה, עבודה וחקיקה סוציאלית

אפליה מכוונת נגד עדות המזרח. בדיון שנערך בכנסת אמרה: "אנו גאים על כך שמחסלים גלויות ומקבצים גלויות, ואיך אינכם חוששים לקומם עדה נגד עדה ושבט נגד שבט? למה לכם לטפח את הדבר המסוכן ביותר שיכול להביא לחורבן כולנו יחד, את הפירוד בעם - ובפרט משאין אמת ככל העניות, (הדגשתי - ד.ג.) ואתם בשום פנים ואופן אינכם יכולים להוכיח זאת?"⁶¹